

Literatura română ca fenomen transnațional

Emanuel MODOC

Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Litere
Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca, Faculty of Letters
Personal e-mail: ermodoc@gmail.com

Romanian Literature as a Transnational Phenomenon

The present article seeks to present succinctly the current state of literary studies in the Romanian cultural and academic space. Following the different paradigm shifts in Western literary theory, be it “the transnational turn”, “the spatial turn” or recent developments in the field of World Literature studies, the paper tries to explain not only today’s developments in critical trends, but also the conditions of the reception of these methodological turns in Romania. In what follows, I will provide a concise exposition of the most recent collective research projects developed in Romania, analysing their premises and anticipating their potential fulfilments for the evolution of critical theory in the autochthonous space.

Keywords: Romanian literature, Romanian literary studies, transnational studies, World Literature, translation studies

Explorările recente în studiile literare din spațiul românesc au fost direcționate dinspre analizele hermeneutice (tributare unei tradiții impresioniste cu un istoric destul de complicat în istoriografia românească) spre câteva decodări alternative: mizele transnaționale ale literaturii române, investigarea interferențelor culturale, încadrarea literaturii române într-un *world system* (Wallerstein), explorarea statistică și computațională a unor fenomene literare, analiza ponderii traducerilor din literaturile străine în evoluția literaturii române, conexiunile interliterare și rolul acestora în dezvoltarea unui specific național etc. Apanaj al celor mai recente dezvoltări metodologice și teoretice ale studiilor literare globale, aceste explorări caută nu o reformatare a felului în care se studiază literatura cât, mai degrabă, să confirme viabilitatea unor teorii prin prisma unor fapte de literatură până mai curând analizate strict sub unghiul specificității naționale și într-un regim autotelic al unei critici naționale.

Fie că vorbim despre proiecte individuale (am în minte, aici, mai toate studiile critice și monografiile apărute în ultimii zece ani) sau colective, aceste demersuri fac semn cât se poate de distinct spre o reală schimbare de paradigmă a gândirii critice românești. În paralel cu aceste dezvoltări, au avut loc și câteva revizitări ale unor câmpuri disciplinare care, până recent, au fost privite fie evazioniste, fie maculate ideologic. E vorba, aici,

despre sociologia literară (în componenta ei de analiză a dinamicilor generaționale, a circulației literare în piața bunurilor simbolice) și despre implementările statisticii (utilizate, în siajul formalismului și a structuralismului, în analiza fenomenelor literare de translație și de diseminare a formulelor literare de import). Asemenea demersuri indică, pe lângă un reviriment al metodelor științifice bazate pe date factuale, și o reală nevoie de desprindere de o tradiție a studiilor literare subordonate autonomismului estetic, care, în forma lui dusă la extrem, a determinat marginalizarea „din interior” a unor fenomene literare care pot explica mult mai bine circulația ideilor literare într-o „republică mondială a Literelor”¹, punând aceste manifestări literare (de un interes deloc secundar, de altfel), într-o evidentă „margine a marginii”².

S-a creat, în spațiul cultural românesc, o adevărată opoziție între concepte precum „literatură națională”, „literatură universală” și „literatură mondială” (o traducere oarecum improprie a sintagmei *World Literature*, din moment ce noțiunea conține o sinteză între „literatura lumii” și „literatura-lume”). Pe de o parte, existența acestei opoziții funciare vine dintr-o sesizare (bizară, în context) a unei crize generalizate a culturii globale, iar, pe de alta, dintr-o anumită impermeabilitate în fața ideii de rediscutare (și resemantizare) a primilor termeni, care, deși înrădăcinați în discursul cultural european, sunt cât se poate de vulnerabili în contextul revizitării contextelor

politice și culturale care le-a impus, primul cel din urmă. Or, deoarece vulnerabilizarea acestor noțiuni (începută încă din era post-imperială și continuată, mai teoretizant, în postcolonialism – așadar cu un istoric care a început în paralel cu apariția „statelor-națiune”) face aproape superfluă remarcarea unei crize a culturii globale, argumentul opoziției binare literatură națională-*World Literature* devine, el însuși, redundant, și nu pentru că, în era transnaționalului, literatura națională devine un concept de operaționalizare obsolescent, ci pentru că, în logica transnațională, preeminența literaturii naționale e implicită și, abia mai apoi, secundar, e revizitată dintr-un unghi care să cuprindă și dimensiunile extra-naționale.

Dintr-o altă direcție, rezistența conceptuală cu care se confruntă studiile *World Literature* în spațiul românesc se leagă de ideea unei preluări „necritice” ale acestei paradigme teoretice și suspiciunea unui „autocolonialism” din spatele acestei preluări³. Premisa că gândirea critică ar fi automat maculată ideologic în momentul în care se scot la înaintare referințe importate e, în schimb, perdantă printr-un simplu argument de ordin istoric: 1. care este momentul de critică autohtonă care nu a preluat modele de import și 2. de ce importul de model critic echivalează automat cu o preluare „necritică”, tarată ideologic și „aservită” unor interese externe? Dincolo de această succintă paranteză a celor mai recente poziții critice față de fenomenele transnaționale, care, prin argumentația falacioasă, combinată cu un reacționarism emfatic prin care se sugerează evidența unei crize sinonime cu disoluția culturii mondiale, frizează conspiraționismul, e necesar să stabilim câteva repere pe care cele mai recente demersuri încearcă să le stabilească în câmpul literar.

Cele mai recente proiecte colective⁴ își propun nu doar o serializare a literaturii române în tiparele *World Literature*, ci și o compatibilizare a teoriilor noi cu elementele particulare ale literaturii române. Fiecare dintre aceste proiecte redeschid (acolo unde nu le deschid de-a dreptul) câteva discuții privind situarea literaturii române în plan global. Numărul coordonat de Toma Pavel și Delia Ungureanu, de pildă, investighează, prin câteva studii de caz, tocmai această încadrare a specificului național într-o rețea globală. Cu toate că studiile de caz care compun acest număr vizează fenomenele literare postbelice (cu câteva analize asupra circulației internaționale a literaturii române în Occident), *Romanian Literature in Today's World* recompune, în siajul studiilor *World Literature*, harta postmodernismului românesc și a posterității sale în contextul mai larg al literaturii contemporane. Cu mize mult mai vaste, volumul *Romanian Literature as World Literature* stabilește principalele noduri evolutive ale literaturii române de la origini până în extrema contemporaneitate, cu analize exhaustive asupra fenomenelor transnaționale. În sfârșit, volumul *The Culture of Translation in Romania* așază, în ierarhia importanței acestor fenomene transnaționale, componenta translațională a dezvoltării literaturii

române. Toate aceste demersuri nu fac altceva decât să translateze (în concordanță cu dezvoltările teoretice din ultimele decenii) specificul național într-un peisaj global care încearcă să valorifice fenomene literare marginale fără să le anexeze unui imperativ categorial subordonator.

Un alt element pe care aș vrea să-l evidențiez în privința acestor proiecte este caracterul experimental pe care îl au câteva dintre demersurile care, deși nu sunt prezente neapărat în volume, le valorizează într-o anumită măsură. O componentă importantă a studiilor *World Literature* o reprezintă cercetarea cantitativă, o abordare prin care se încearcă, în spațiul românesc, să se tatoneze un teren pe cât de fertil, pe atât de puțin explorat în studiile literare autohtone. Cu toate că cele mai noi cercetări cantitative se revendică din zona „lecturii la distanță” (*distant reading*)⁵, acestea intră într-un strâns dialog cu demersuri autohtone anterioare⁶. Argumentele cantitative din aceste abordări încearcă, în cei mai simpli termeni, să ilustreze fenomene care nu pot fi vizibile altfel decât prin prisma unei reprezentări panoramice⁷. Cu toate că, în această fază, abordările cantitative la care m-am referit indică o certă etapă de *work-in-progress*, acestea sunt cât se poate de promițătoare sub aspectul rediscutării anumitor clișee vehiculate în discursul critic românesc, întrucât, iată, odată cu concluziile ce pot fi extrase din aceste analize de tip *macro*, ierarhiile valorice stabilizate de curând în cultura autohtonă sunt supuse din nou unor revizități cât se poate de necesare.

Prin caracterul lor anticipativ, cele mai noi proiecte din câmpul studiilor literare românești vin să redeschidă câteva dosare, considerate clasate, ale istoriografiei autohtone. Ceea ce dosarul tematic de față își propune, printr-o serie de expozeuri meta-analitice ale demersurilor menționate (și nu numai), este să evalueze, din unghi critic, mizele abordării literaturii române ca fenomen transnațional și să deschidă o serie de dezbateri promițătoare privind noile dezvoltări ale criticii literare autohtone⁸. Studiul care deschide acest repertoriu, semnat de David Morariu, investighează, prin câteva studii de caz atent selecționate, circulația ideilor culturale și a abordărilor critice legate de traduceri de la începutul modernității literare românești și până în perioada postbelică, așa cum au fost analizate în câteva studii de dată recentă (Andrei Terian, Cosmin Borza, Ștefan Baghiu). Premisa de la care pornește autorul este cea a relației de cauzalitate construită în jurul antinomiei anticolonialism-autocolonialism, așa cum poate fi ea decelată din perspectivele teoretice abordate. Snejana Ung continuă, în manieră expozitivă, analiza datelor care înscriu fenomenele literare românești într-un circuit *World Literature*, recompunând traseul investigativ celor mai recente proiecte editoriale autohtone. Într-o analiză cvasi-exhaustivă a uneia dintre metodologiile centrale aflate în siajul câmpului teoretic curent, Mihnea Bâlici marchează principalele coordonate ale abordărilor cantitative în studiile literare românești

recente, continuând o investigație anterior făcută asupra funcționalităților pe care studiile cantitative le-au propus de-a lungul timpului în câmpul literar autohton⁹. În sfârșit, Mădălina Agoston radiografiază, în articolul ei, panorama studiilor traductologice contemporane, raportându-și analiza la perspectivele de negociere culturală pe care le relevă circulația traducerilor în spațiul autohton. Toate aceste abordări metacritice vin să testeze gradul de aplicabilitate a grilelor metodologice extrem-contemporane, premisele de la care pornesc și perspectivele prin care studiile literare românești se pot circumscrie celor mai noi actualizări ale studiilor literare occidentale.

Note:

1. Vezi Pascale Casanova, *Republica mondială a literelor* (București: Curtea Veche, 2007).
2. Sintagma îi aparține lui Marcel Cornis-Pope, *The Unfinished Battles: Romanian postmodernism before and after 1989* (Iași: Polirom, 1996), 116.
3. Vezi seria de articole semnate de Bianca Burța-Cernat, „Gândirea critică și simulacrele ei”, în *Observator cultural*, februarie 2018.
4. Amintesc, aici, numărul tematic, coordonat de și Toma Pavel și Delia Ungureanu, „Romanian Literature in Today's World”, în *Journal of World Literature*, 3, 2018, volumul editat de Mircea Martin, Christian Moraru și Andrei Terian, *Romanian Literature as World Literature* (New York: Bloomsbury Academic, 2018) și cel editat de Maria Sass, Ștefan Baghiu și Vlad Pojoga, *The Culture of Translation in Romania* (Berlin: Peter Lang, 2018).
5. Conceptul, strâns legat de cercetarea cantitativă, are deja o carieră fulminantă în spațiul occidental, mă voi rezuma la a da doar câteva referințe: Franco Moretti, *Distant Reading* (London: Verso, 2013), Matthew L. Jockers, *Macroanalysis. Digital Methods & Literary History* (Urbana: University of Illinois Press, 2013), Katherine Bode, *Reading by Numbers* (London: Anthem Press, 2014).
6. Vezi Marius Lazăr, *Paradoxuri ale modernizării. Elemente pentru o sociologie a elitelor culturale românești* (Limes: Cluj-Napoca, 2002), Ioana Macrea-Toma, *Privilighenția. Instituții literare în comunismul românesc* (Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2009).
7. Amintesc, pe lângă abordările cantitative din volumul coordonat de Maria Sass, Ștefan Baghiu și Vlad Pojoga, și următoarele studii: Ștefan Baghiu, „Translating Novels in Romania: The Age of Socialist Realism. From an Ideological Center to Geographical Margins”, în „*Studia UBB Philologia*”, LXI, 1, 2016, Daiana Gârdan, „Evoluția romanului erotic din prima jumătate a secolului al XX-lea. Între exercițiu și canonizare”, în *Transilvania*, 7 (2018), Daiana Gârdan, „The Great (Female) Unread. Romanian Women Novelists in the First Half of the Twentieth Century: A Quantitative Approach”, în *Metacritic Journal for Comparative Studies and*

Theory, 4.1 (2018).

8. O primă dezbateră, coordonată de Andreea Mironescu sub forma unui „simpozion” de recenzii științifice dedicat volumului *Romanian Literature as World Literature*, a apărut în revista „*Philologia Jassyensia*”, XIV, 1 (2018).

9. Studiul lui Mihnea Bâlici continuă, într-o formă actualizată, o cercetare întreprinsă anterior asupra emergenței studiilor cantitative în spațiul românesc. Vezi Idem, „The Emergence of Quantitative Studies. Actual Functionalities and the Romanian Case”, în „*Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory*”, 4.2 (2018), 54-71.

Bibliography:

- Baghiu, Ștefan. “Translating Novels in Romania: The Age of Socialist Realism. From an Ideological Center to Geographical Margins”. *Studia UBB Philologia*, LXI, 1, 2016.
- Bâlici, Mihnea. “The Emergence of Quantitative Studies. Actual Functionalities and the Romanian Case.” *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory*, 4.2 (2018), DOI: 10.24193/mjst.2018.6.04.
- Bode, Katherine. *Reading by Numbers*. London: Anthem Press, 2014.
- Casanova, Pascale. *Republica mondială a literelor [The World Republic of Letters]*. București: Curtea Veche, 2007.
- Cornis-Pope, Marcel. *The Unfinished Battles: Romanian postmodernism before and after 1989*. Iași: Polirom, 1996.
- Gârdan, Daiana. “Evoluția romanului erotic din prima jumătate a secolului al XX-lea. Între exercițiu și canonizare”. *Transilvania*, 7 (2018).
- Gârdan, Daiana. “The Great (Female) Unread. Romanian Women Novelists in the First Half of the Twentieth Century: A Quantitative Approach”. *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory*, 4, 1 (2018), DOI: 10.24193/mjst.2018.5.07.
- Jockers, Matthew L. *Macroanalysis. Digital Methods & Literary History*. Urbana: University of Illinois Press, 2013.
- Lazăr, Marius. *Paradoxuri ale modernizării. Elemente pentru o sociologie a elitelor culturale românești [Paradoxes of Modernization. Elements for a Sociology of Romanian Cultural Elites]*. Limes: Cluj-Napoca, 2002.
- Macrea-Toma, Ioana. *Privilighenția. Instituții literare în comunismul românesc*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2009.
- Martin, Mircea, Christian Moraru, and Andrei Terian, eds. *Romanian Literature as World Literature*. New York: Bloomsbury Academic, 2018.
- Moretti, Franco. *Distant Reading*. London: Verso, 2013.
- Sass, Maria, Ștefan Baghiu, and Vlad Pojoga, eds. *The Culture of Translation in Romania [Übersetzungskultur und Literaturübersetzen in Rumänien]*. Berlin: Peter Lang, 2018.